

Lärarhand- ledning

Källkritik i samhällskunskap för gymnasiet

Vem ansvarar för sanningen?

Innehåll:

- Denna lärarhandledning (gacka-kallkritik-samhallskunskap_handledning.pdf)
 - Presentationsbilder i en PowerPoint-fil (gacka-kallkritik-samhallskunskap_presentationsbilder.pptx)
- Filerna finns att ladda ner via <https://gacka.testtube.se/samhallskunskap/>

Om du saknar något innehåll eller stöter på problem så kontakta oss.

Annika Ehn-Magnusson, annika.ehn-magnusson@skola.uppsala.se
Malin Tväråna, malin.tvarana@edu.uu.se

Generella och ämnesspecifika arbetssätt för digital källkritik i samhällskunskap, historia, biologi, psykologi och fotografisk bild (GÄCKA)

Det här lektionsupplägget har utarbetats i projektet GÄCKA som drivs vid Uppsala universitet och är ett samarbete mellan forskare och gymnasielärare. Projektet har finansierats av Skolforskningsinstitutet.

<https://www.skolfi.se/forskningsfinansiering/finansierade-forskningsprojekt-2020/gacka/> eos pro ipsum ex eaquid

Fotografi: Kajetan Sumila,
https://unsplash.com/photos/people-in-white-and-yellow-hijab-standing-in-front-of-building-during-daytime-WoEEz25tUmc?utm_content=creditShareLink&utm_medium=referral&utm_source=unsplash

En digital källkritisk övning i Samhällskunskap

Inledning

Eleverna idag läser och tittar huvudsakligen på nyheter i sina mobiltelefoner. Våldigt få läser en papperstidning och få tittar på tv-nyheter (t.ex. Nygren et al 2019). Eleverna kan läsa familjens dagstidningar på nätet, men de får också nyhetsflashar från kvällstidningar, Tiktok och Instagram. Nyhetsflödet är enormt och det blandas med alla podcasts, musik och samtal i elevernas ständiga mobilanvändning. Det är oerhört viktigt att eleverna kan arbeta kritiskt med de nyheter de möter, och även förstå vem som är ansvarig för att värna om sanningen i samhället.

Många elever uppfattar lagstiftning och reglering av yttrandefriheten som något som kan definieras klart och tydligt och som är möjligt att reglera på ett definitivt sätt med hjälp av lagstiftning. Problemen med yttrandefriheten uppstår enligt denna syn när enskilda personer bryter mot den nuvarande svenska lagstiftningen och regleringen, som de menar är den bästa möjliga lösningen.

Syftet med att lära ut källkritik i samhällsvetenskaplig utbildning är att utveckla elevernas förmåga att resonera på ett välgrundat sätt om vem som tar, och borde ta, ansvar för de bestämmelser som krävs för att skapa och tillgodogöra sig tillförlitliga källor för nyhetsrapportering i en demokrati. Därför behöver undervisningen göra eleverna medvetna om hur kommunikation påverkas både vid sändning och mottagning av flera olika intressen, och hur detta påverkar oss som medborgare och samhällen. Eleverna är ofta medvetna om att det finns ”falsa nyheter”, desinformation, men verkar ha mindre förståelse för hur missvisande och felaktig information påverkar det demokratiska samhället. Som en del av undervisningen om hur demokrati fungerar behöver vi belysa att lagstiftningen om yttrandefrihet är en balans mellan frihetsideal och kontroll mot kränkningar av intressen. Få elever har kunskap om hur lagstiftningen om yttrande- och pressfrihet kompletteras av frivilliga överenskommelser där medieaktörer har tagit ett gemensamt ansvar, medan sociala medier är en sfär som inte omfattas av frivilligt gemensamt ansvar av ansvariga aktörer. Skillnaden mellan regler och normer för traditionella medier och sociala medier kompliceras ytterligare av det samspel i informationsspridningen som finns mellan de två och som påverkar båda parter.

Slutligen är en av de viktigaste faktorerna att belysa i samhällskunskapsundervisning om digital medborgarkunskap, det utrymme som enskilda medborgare har att agera. Detta kan utövas både genom att granska de källor som används och delas, och genom att delta i kritiska deliberativa diskussioner om, och kontinuerligt se över och förfinna, befintliga strukturer för yttrandefrihet och skydd av individuella rättigheter och samhälleliga demokratiska strukturer.

Vi som arbetat fram materialet heter Annika Ehn-Magnusson, gymnasielärare i samhällskunskap i Uppsala, och Malin Tväråna, gymnasielärare i samhällskunskap och lektor i samhällskunskapsdidaktik vid Uppsala Universitet. Till vår hjälp i utprovningarna har vi tacksamt tagit emot hjälp från ett tiotal kollegor på andra gymnasieskolor i Uppsala och deras elever.

Om lärarhandledningen

Lektionernas olika avsnitt beskrivs övergripande med rubriker som “Inled”, “Visa/demonstrera”, “Öva” och “Berätta”, för att visa vad varje avsnitt fokuserar på, rent metodiskt. De olika exempel som finns (t.ex. frågor där det sprids mycket desinformation eller länder där pressfriheten är särskilt hotad) kan förstås bytas ut mot mer aktuella

eller sådana som passar din klass bättre.

Upplägget är planerat för tre entimmeslektioner i samhällskunskap på gymnasiet, men under utprovningarna har det visat sig att upplägget kan ta olika lång tid för olika lärare och i olika elevgrupper. Det finns både exempel på lärare som har använt fyra lektioner och andra som bara har behövt två lektioner för att genomföra undervisningen.

Det är nödvändigt att ha läst igenom materialet till den kommande och de övriga två lektionerna på förhand. Lärarhandledningen ger mycket stöd på vägen, men att vara någorlunda bekant med planeringen gör arbetet enklare och mer givande för alla, såväl för den undervisande läraren som för eleverna.

Elever behöver tillgång till dator endast under lektion tre, men det är möjligt att samarbeta i par och dela på en dator.

Det går också att utöka lektionsserien genom att lägga till ytterligare fördjupningar. Vi rekommenderar dock att man följer grundstrukturen och hellre går in på fördjupningar efter att man genomfört de tre lektionerna.

- Det finns många intressanta dokumentärer om vad som ledde fram till stormningen av Capitolium, men de fokuserar ofta mer på själva händelsen än på frågan om hur falsk informations-spridning ledde till en misstro mot det demokratiska systemet, vilket är huvudpoängen med exemplet här. Fastna alltså inte i Capitolium-skeendet!
- I denna föreläsning (se länk 1) med Mårten Schultz, och i denna skrift om yttrandefrihet på internet (se länk 2) kan man lära sig mer om vad som gäller i ett antal vanliga fall av yttrandefrihetsbrott som privatpersoner kan begå på internet. Men Schultz går i både föreläsningen och skriften inte in på brott som berör rikets säkerhet, (eller arbetsrätt, skadeståndsrätt eller konsumenttjänsträtt). Det här är ett intressant sidospår, som fokuserar vilka yttrandefrihetsbrott man kan fällas för som privatperson, men som leder bort från frågan om varför vi behöver gemensamma regler kring informationsspridande för att skydda demokratin. Fastna alltså inte i vad man får och inte får säga/skriva i sociala medier!
- På denna länk kan man hitta fler exempel på virala men falska uppgifter som spridits på nätet: Granskning Archives - Källkritikbyrån Källkritikbyrån (kallkritikbyran.se) (se länk 3)

Källkritik i samhällskunskap

Materialet introducerar eleverna till källkritik som samhällskunskapsspecifik kunskap. Vi vill att eleverna ska förstå källkritik som en kollektiv, social och politisk praktik. Vi har sett att eleverna ofta ser källkritik som något som utövas individuellt och som en färdighet som ska studeras i klassrummet. Att behärska källkritik i samhällskunskap begränsas idag ofta till att kunna analysera och använda källor som enskild individ. Men vi menar att undervisningen behöver fokusera mer på samspelet mellan individer och strukturer i processen för informationsspridning och tolkning.

Förutom att undervisa eleverna i hur de kan vara källkritiska som enskilda informationskonsumenter - att varje individ måste skydda sig mot desinformation - behöver vi

se till att få med informationssamhälles-perspektivet, det vill säga de etiska och rättsliga medel vi har för att gemensamt bygga ett samhälle där det finns mindre risk för spridning av falsk information. Det viktiga här blir att eleverna förstår att det demokratiska samhället är beroende av tillgång på säker och mångsidig information.

Yttrandefriheten och hur vi drar gränser för den är en offentlig och politisk fråga. Därmed blir källkritik en kollektiv praktik - något vi behöver diskutera och göra avvägningar kring tillsammans. Eleverna förväntas inte bara vara mediekonsumenter och medieproducenter, utan även politiska aktörer som kan förändra de samhälleliga strukturerna för informationsspridning.

Genom materialet får eleverna också lära sig en generell strategi för källkritisk granskning, nämligen lateral källsökning. Det innebär att man tar en genväg i urvalsprocessen och i stället för att själv granska varje enskild källa, söker man snabb och översiktlig information om en källa eller en uppgiftslämnare för att avgöra om den är användbar eller inte. Ibland kommer varningsflaggorna snabbt - till exempel att en sajt är känd för att sprida propaganda eller att en person ofta förekommer i sammanhang där falsk information finns. Om det är trovärdig information man söker kan man då snabbt sortera bort de källorna. Andra gånger är informationen man hittar om källan inte så tydlig, men ofta går det att få en uppfattning om en persons syfte med inlägget, till exempel att det kan finnas politiska motiv bakom, eller att personen har en oklar bakgrund eller verkar helt okänd.

Lateral källsökning innebär alltså att man ganska omgående får en överblick över om informationen verkar förenklad, direkt felaktig, om den verkar vara allmänt spridd, eller om det finns konkurrerande uppfattningar. På så sätt kan man snabbt få en uppfattning om huruvida en källa är relevant att använda - om den är användbar för att besvara en viss fråga eller för att hämta information ifrån. Helt centralt i lateral källsökning är att man redan från början vet vad det är för information man söker, alltså vilken fråga man vill besvara – vad informationen ska användas till.

Lärandemål

Målet med upplägget är att undervisa elever i samhällskunskap på gymnasienivå, eller möjligen i grundskolans årskurs 9, om vad källkritik är, nämligen att:

- källkritik innebär att förstå att det finns bakomliggande intressen för både sanna och osann informationsspridning
- källkritik omfattar att bedöma om det är lämpligt att sprida en källa, inte enbart om det är lagligt
- källkritik är centralt i en demokrati som är en ständigt pågående process, och yttrandefrihet en ständig avvägning mellan olika värden
- källkritik behöver utövas både på ett individuellt och ett på ett samhälleligt plan av såväl individer, som privata företag och det gemensamma

Målen kan kopplas till beskrivningen av syftet för ämnet Samhällskunskap i grundskolans läroplan: Eleverna ska också ges verktyg att kritiskt granska hur olika aktörer försöker påverka samhällsutvecklingen genom information, ståndpunkter och argument i olika sammanhang och källor.

Målen kan även kopplas till beskrivningen av syftet för ämnet Samhällskunskap i gymnasieskolans läroplan: Ett komplext samhälle med stort informationsflöde och snabb förändringstakt kräver ett kritiskt förhållningssätt och eleverna ska därför ges möjlighet att utveckla ett sådant. Det omfattar förmåga att söka, strukturera och värdera information från olika källor och medier samt förmåga att dra slutsatser utifrån informationen.

Anpassningar av upplägget

När du genomför serien vill vi att du tar dig tid att läsa igenom hela denna lärarhandledning. Nedanstående beskrivning ska ses som en rekommendation beträffande hur lång tid varje del tar, och hur omfattande innehållet som behandlas behöver förklaras för eleverna. Varje lärare avgör själv hur tiden fördelas, var det är lämpligt att bryta varje lektion, och hur mycket tid som behövs.

Det finns både ett bildspel och ett manus att använda för att genomföra lektionerna. Det går förstås att göra avsteg från dessa, men vi vill poängtera att materialet är utprövat och testat med det nedan angivna upplägget.

Länkar

Länk 1 :

<https://www.youtube.com/watch?v=aQtGLiAQ5eU>

Länk 2:

https://internetstiftelsen.se/docs/Yttrandefrihet_pa_natet.pdf

Länk 3:

<https://kallkritikbyran.se/category/granskning/>

Lektioner

"Vem ansvarar för sanningen?"

Lektion 1

Stormningen av Capitolium

Här tar sig demonstranterna in i Capitolium.

(Youtubelänk från Aftonbladet, 2 min)

Inled med att visa ett klipp från stormningen av Capitolium i USA den 6 januari 2021 och berätta för eleverna att spridande av falska påståenden om valfusk spelade stor roll för att uppvigla folkmassorna till att delta.

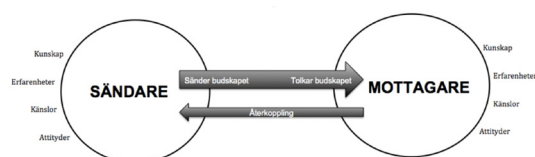
Understryk i samband med detta hur "helig" Capitolium är som demokratins högborg i USA.

Avsikten med denna inledning är att eleverna ska fundera över kopplingen mellan tillit till information som sprids, och upprätthållande av en fungerande demokrati.

Intro- duktion

Visa/demonstrera

Bild 3

Visa eleverna kommunikationsmodellen, genom ppt-projicering eller genom att rita upp den på tavlan (rekommenderas).

Öva

Bild 4

Övning

Två och två: Diskutera bakgrunden till det som hände i Capitolium, och försök hitta sändare, budskap och medium för budskapet. Vilka ville att det som hände skulle ske, vad hade de att vinna på det?

Skriv frågan på tavlan. Diskutera parvis!

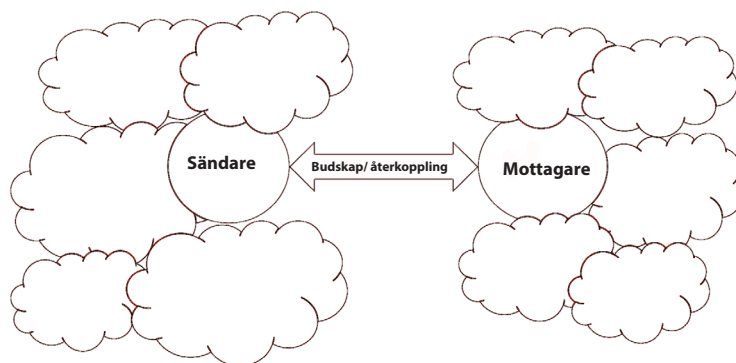
Steg 1

På bild 4 finns frågan "Vilka ville att det som hände skulle ske, vad hade de att vinna på det?" Du kan även skriva frågan på tavlan.

Förklara att eleverna ska använda den tomma kommunikationsmodellen för att diskutera bakgrunden till det som hände i Capitolium, och försöka hitta sändare, budskap och medium för budskapet.

Bild 5

Samla svaren på tavlan

Steg 2

Under lärarens ledning, gemensamt på tavlan (manuellt).

Samla upp elevernas förslag i en karta/ett moln som visar på alla olika intressen och sändare som kan finnas och påverka. Se till att alla delar är med. Det är troligt att du själv får lägga till: främmande makts intresse av att skapa inre störningar i demokratier, för att försvaga dem. Du kan antingen använda Ppt-bild 5, med tomma moln att fylla i under diskussionen, och projicera den på tavlan, eller själv rita upp modellen på tavlan.

Se till att eleverna får med sig en första slutsats: för varje budskap finns ett bakomliggande intresse. Källkritik är att förstå avsändarens intresse!

Bild 6

Jämför era svar med de samlade svaren på denna bild.

Använd tavlan.

Steg 3

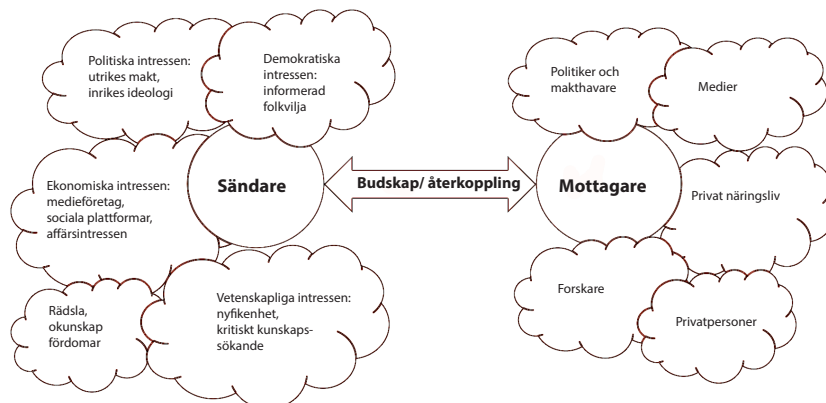

Bild 7

Steg 4

Använd tavlan

Behöver informationsspridning regleras för att demokratin ska fungera? På vilket sätt?

Ställ frågan:

Behöver informations-spridning regleras för att demokratin ska fungera? På vilket sätt?

Ställ frågan:

Behöver informationsspridning regleras för att demokratin ska fungera? På vilket sätt? Stanna inte för länge i detta - eleverna har ju ännu inte fått information om vad som gäller i Sverige! Avsikten med att ställa en fråga till eleverna som de ännu inte vet svaret på är att väcka intresse för den kunskapen. Det är den ni är på väg mot!

Om tid finns:

Jämför med spridning av information kring kriget mot Ukraina och/eller kriget i Gaza. Upprepa övningen av identifiering av bakomliggande intressen med hjälp av Ukraina/Gaza-exemplet.

Se till att eleverna får med sig en andra slutsats: I USA är yttrandefriheten väldigt stark, där är det okej att säga det mesta. För att se om något liknande skulle kunna ske här behöver vi lära oss om hur det ser ut i Sverige.

Berätta

Bild 8:

Regeringsformen - garanterar grundläggande fri- och rättigheter

Opinionsfriheter

- 1. yttrandefrihet:** frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor,
- 2. informationsfrihet:** frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden,
- 3. mötesfrihet:** frihet att anordna och delta i sammankomster för upplysning, meningsyttring eller annat liknande syfte eller för framförande av konstnärligt verk,
- 4. demonstrationsfrihet:** frihet att anordna och delta i demonstrationer på allmän plats,
- 5. föreningsfrihet:** frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften, och
- 6. religionsfrihet:** frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion.

I fråga om tryckfriheten och motsvarande frihet att yttra sig i ljudradio, television och i vissa liknande överföringar, offentliga uppspelningar ur en databas samt filmer, videogram, ljudupptagningar och andra tekniska upptagningar gäller tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.

Berätta om vilka lagar som reglerar vilken informationsspridning som är tillåten i Sverige.

Föregående moment var till för att eleverna skulle inse att demokrati och tillgång till säker information är avhängig något slags reglering av informationsspridning. Vi ville också att de skulle bli lite nyfikna på hur reglerna i Sverige ser ut.

Nästa steg är att du som lärare berättar för eleverna hur det ser ut i Sverige.

För att kunna berätta bra om lagar och regler behöver du kanske själv repetera lite kring innehållet.

Regeringsformen RF garanterar grundläggande fri- och rättigheter. Här är opinionsfriheterna grundläggande för att säkra det demokratiska samtalet.

Tryckfrihetsförordningen TF säkerställer friheten till "för var och en att i tryckt skrift uttrycka tankar, åsikter och känslor samt att offentliggöra allmänna handlingar och i övrigt lämna uppgifter i vilket ämne som helst." TF listar även vad som kan vara tryckfrihetsbrott.

Yttrandefrihetsgrundlagen YGL kompletterar TF genom att reglera ljud- och bildbaserade medier i samma syfte som det TF har.

Ansvar för informationen som sprids i medier: Det ska alltid finnas en ansvarig utgivare knuten till medier med utgivningsstillstånd. Ansvarig utgivare är en privatperson, som är den som straffas för yttrandefrihetsbrott som begåtts i mediet.

Bild 9

Gäller samma lagar och regler för privatpersoner som för medier?

Det är andra lagar som reglerar vad privatpersoner får göra när de yttrar sig någon annanstans än i medier med utgivningsbevis. Den lag som är viktigast för detta kallas brottsbalken. Men de brott mot yttrandefriheten som listas i brottsbalken stämmer till stor del överens med de som nämns i yttrandefrihetsgrundlagarna. I brottsbalken finns dock även brott som inte listas i TF/YGL, som t.ex. sexuellt ofredande.

***Förklara vad som gäller** för privatpersoner, när man inte skriver i en tidning eller någon annan typ av media som regleras av TF eller YGL.*

Det är andra lagar som reglerar vad privatpersoner får göra när de yttrar sig någon annanstans än i medier med utgivningsbevis. Den lag som är viktigast för detta kallas brottsbalken. Men de brott mot yttrandefriheten som listas i brottsbalken stämmer till stor del överens med de som nämns i yttrandefrihetsgrundlagarna. I brottsbalken finns dock även brott som inte listas i TF/YGL, som t.ex. sexuellt ofredande.

Bild 10

Gränsen för yttrandefrihet i media i Sverige

Varför drar vi gränsen just här?

I Sverige har du alltså rätt att i tryckta och offentliga medier ge uttryck för åsikter, tankar och känslor samt sprida information.

Men det är förbjudet att:

- hota privatpersoner eller tjänstemän
- förtala eller förolämpa andra
- uppvigla folk till uppror och uttrycka hets mot folkgrupp
- i onödan sprida skildringar av våld och övergrepp
- försöka påverka politik och åsiktsbildning genom hot
- sprida information som är hemlig eller som kan försätta landet i fara

***Sammanfatta och diskutera** de begränsningar av yttrandefriheten vi har (för media i TF/YGL, och som i hög utsträckning stämmer överens med vad privatpersoner är förbjudna att göra):*

Om Tryckfrihetsförordningen (TF) och Yttrandefrihetsgrundlagen (YGL):
(De här två grundlagarna kallas ofta tillsammans för yttrandefrihetsgrundlagarna)
TF säkerställer fritt meningsutbyte och fri upplysning genom tillstånd och genom gränsdragningar. Nämn TF:s grundprinciper: offentlighetsprincipen, etableringsfrihet, ansvarig utgivare och anonymitets- och meddelarsskydd

Brott mot TF inkluderar (7 kap):

- Olaga hot
- Förtal, Förolämpning
- Uppvigling, Hets mot folkgrupp
- Olaga våldsskildring
- Hot mot tjänsteman, Övergrepp i rättssak, Uppror, Brott mot medborgerlig frihet
- Högförräderi, Krigsansstiftan, Spioneri, Obehörig befattning med hemlig uppgift, Vårdslöshet med hemlig uppgift, Landsförräderi, Landsskadlig vårdslöshet, Ryktesspridning till fara för rikets säkerhet

YGL kompletterar alltså TF genom att reglera ljud- och bildbaserade medier i samma syfte som det TF har. Samma gärningar som anges som tryckfrihetsbrott i TF utgör yttrandefrihetsbrott i YGL (5 kap, §1)

Avsikten med denna genomgång av brott mot tryckfrihetsförordningen är att eleverna ska diskutera **VARFÖR** vi har de begränsningar vi har av yttrandefriheten i Sverige. Ge eleverna i **Läxa** att läsa på lämpligt avsnitt i läroboken om våra yttrandefrihetslagar, samt om våra olika medieslag och publicistiska regler, inför nästa lektion.

Lektion 2

Återknyt till förra lektionen: vi har yttrandefrihetslagar i Sverige för att garantera ett fri åsiktsbildning och meningsutbyte eftersom det är en grundläggande förutsättning för och del av demokratin. Men det finns även begränsningar i dessa lagar, dels för att skydda människors övriga fri- och rättigheter och dels för att skydda vår egen demokrati. Minns ni vilka begränsningarna var?

Det finns även andra regler för olika slag av medier. Dessa ska vi gå in på denna lektion.

Berätta och diskutera

Bild 12

Olika slags medier

Olika slags medier

- **Privat media** - finansieras genom försäljning av enstaka nummer, prenumerationer eller annonser/reklam
- **Public Service** - fristående skattefinansierade mediebolag med statliga avtal och ett särskilt statligt uppdrag
- **Sociala medier** - samlingsnamn för digitala forum där tydligt utgivansvar inte finns

Berätta för eleverna

om vilka olika typer av medier vi skiljer på inom samhällskunskap, och om vilka uppdrag och regler de förhåller sig till.

Med hjälp av bild 12-15 berättar du för eleverna om olika slags medier och de olika regleringar som gäller för dem. Återkoppla gärna regelbundet till yttrande- och tryckfrihet och till behov av att skydda enskildas rättigheter och demokratin. Det är bra om eleverna hela tiden har frågan om ifall de regeringar vi har verkar som en rimlig avvägning mellan rätten att yttra sig, säkerställande av att olika åsikter får höras, och skydd för individer och av nationell säkerhet.

Privata medier med utgivningstillstånd: privatägda medieföretag som finansieras genom försäljning av lösnummer, prenumerationer och annonser.

Public service: medieföretag som har ett avtal med staten att bedriva medieverksamhet i syfte att uppfylla ett särskilt uppdrag. Finansieras idag genom skattemedel.

Sociala medier: digitala medier utan utgivningstillstånd, som t.ex. digitala medieplattformar och diskussionsforum.

Bild 13

Reglering av privata medier

Det pressetiska systemet - för privata medieföretag

I Sverige har åtta stora organisationer (Tidningsutgivarna, Sveriges Tidskrifter, SVT, SR, UR, TV4, Publicistklubben och Svenska Journalistförbundet) kommit överens om en uppsättning frivilliga regler som kompletterar lagens regler. Dessa kallas Publicitetsreglerna (kallas ofta de pressetiska reglerna) och kan sammanfattas i följande punkter:

- **Ge korrekta nyheter**
- **Var generös med bemötanden**
- **Respektera enskildas privatliv**
- **Var varsam med bilder**
- **Hör båda sidor**
- **Var försiktig med att publicera namn**

Som allmänhet kan man anmäla till Medieombudsmannen (MO) om man känner sig kränkt av något som publicerats i media. MO är ingen juridisk instans utan en del av dessa mediebolags frivilliga etiska system.

Diskutera: Varför behövs pressetiska regler utöver förbuden i TF/YF?

Berätta att privata medier följer lagen + de pressetiska reglerna.

Avsikten är att ge eleverna en överblick över vilka regleringar vi har av informationsspridning idag. Vår erfarenhet är att många elever inte känner till varken pressetiska regler eller vad Public service har för uppdrag.

En erfarenhet sedan tidigare är att många elever inte känner till att detta pressetiska system finns.

[Klicka fram] diskussionsfrågan: Varför behövs pressetiska regler utöver förbuden i TF/YF?

Avsikten är att eleverna ska fundera över varför de stora mediebolagen själva menar att det behövs starkare regler än vad som finns i lagen.

Hjälp eleverna att dra slutsatsen: vi har alltså två uppsättningar "regler" för media - lagen och etiska överenskommelser.

Bild 14

Reglering av public service

Public service

Public service-bolagen ägs av en oberoende stiftelse för att de inte ska kunna påverkas direkt av den sittande regeringen. Uppdraget de fått av staten innebär att

- erbjuda variation och bredd i programutbud
- värna demokratiska och kulturella värden
- värna svensk kultur och det svenska språket
- spegla det multikulturella Sverige
- erbjuda information och nyheter
- bidra till folkbildningen
- ge underhållning med mervärden

Diskutera: i USA finns i princip ingen public service. Vad kan det bero på? Hur kan det ha påverkat informationsspridningen inför Capitolium?

Berätta att public service följer lagen + de pressetiska reglerna + det statliga uppdraget..

Avsikten är att eleverna ska få diskutera vilken roll det spelar för demokratin att det finns medier som gör det som står specificerat i det statliga public-service-uppdraget.

Det innebär att det framförallt är enskilda personer som själva behöver ta ansvar för vad de publicerar. (EU arbetar just nu med att uppdatera gemensamma riktlinjer för vad stora digitala mediebolag får göra. Dessa gäller främst hur bolagen får använda användares uppgifter och marknadsföring, men ska även motverka farlig informationsspridning.) Däremot är det svårt att ställa någon till ansvar för att ha medverkat till spridande av falska nyheter.

Bild 15

Reglering av sociala medier

Sociala medier: vem städar här?

På sociala medier finns ingen ansvarig utgivare, utan där är var och en publicist. Man är enligt svensk lag ansvarig för det man själv publicerar, och får alltså inte till exempel hota eller förtala någon. Däremot är det svårt att ställas till ansvar för att ha medverkat till spridande av falska nyheter

Berätta att för sociala medier gäller de begränsningar av yttrandefriheten som finns beskrivna i brottsbalken.

Bild 15, fortsättning

Källkritik är att förstå avsändarens intresse!

Nästkommande slides: två exempel på att medieplattformar förväntas ta ansvar:

- Krav från forskare på Spotify att ta ansvar för spridning av samhällsfarlig information om covid.
- Exempel på att Twitter började tagga tweets med falskt innehåll med länkar till fakta-checkning

Om tid finns: Visa första avsnittet av UR:s serie "Vår digitala planet i fokus", som fokuserar manipulation av rörlig bild, s.k. Deep fake.

Länk: <https://urplay.se/program/216095-var-digitala-planet-i-fokus-deepfakes>
(13 min)

Huvudbudskap: Huvudbudskapet i avsnittet är att det idag i princip är omöjligt att se skillnad på förfalskad och äkta videoklipp, och att detta kan vara ett hot mot demokrati och politisk stabilitet. Avsnittet kan användas för att lyfta fram frågan om vem som bör ta ansvar för den fara som finns i att sprida falsk information som kan vara skadlig.

Bild 16

Borde stora medieplattformar ta större medie-etiskt ansvar?

Spotify anklagas för att sprida falsk information om covid

17 JANUARI, 2022

 Hundratals forskare, läkare, sjuksköterskor och folkhälsoexperter uppmanar Spotify att stoppa spridningen av felaktig information om covid-19.

Youtube, Facebook, Twitter och flera andra sociala medier har under pandemin upprepade gånger anklagats för att sprida desinformation och misinformation om covid-19 och vacciner. Kritiken har lett till att teknikkolagen vidtagit flera åtgärder – bland annat har Youtube tagit bort publicerat innehåll medan Twitter har märkt kontroversiella påståenden med varningstexter och stängt av konton. Nu riktas även kritik mot musik- och poddströmningstjänsten Spotify för desinformationspridning.

I ett **öppet brev** som publicerades online förra veckan pekar flera hundra forskare och vårdanställda ut ett specifikt avsnitt av Spotifys podcast "The Joe Rogan Experience" som särskilt problematiskt, men uppger samtidigt att den Spotifysägda podden återkommande har innehållit missinformation, särskilt om covid-19.

I **det utpekade avsnittet**, som publicerades på nyårsafton och fortfarande är tillgängligt på Spotify, intervjuas doktor Robert Malone, som blivit avstängd från Twitter för att han spridit felaktig information om covid-19 och covidvaccin. Det uppger bland andra **PolitiFact**.

Youtube har tagit bort videon från Joe Rogans intervju med Robert Malone.

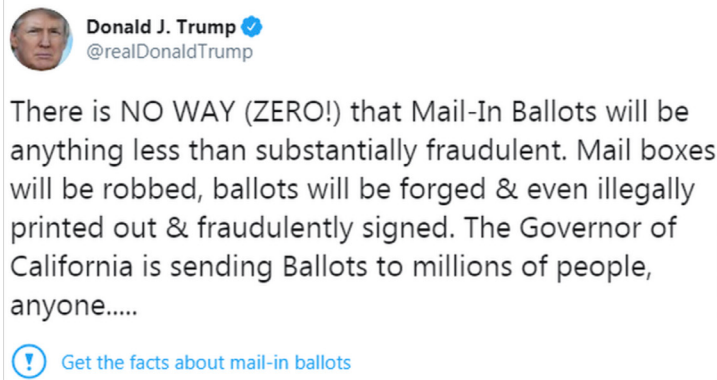
Svenska Spotify köpte rättigheterna till komikern Joe Rogans podcast 2020 i ett avtal som enligt **New York Times** värderades till 100 miljoner dollar.

Bild: <https://www.journalisten.se/nyheter/spotify-anklagas-att-sprida-falsk-information-om-covid>

Visa exempel på att det finns ett tryck från allmänheten på att medieplattformar ska ta större ansvar:

Bild 17

Exempel på försök att införa granskning av medieplattformar.

Visa exempel på att det finns ett tryck från allmänheten på att medieplattformar ska ta större ansvar:

Ägarbytet då Elon Musk köpte Twitter [nuvarande X] har förändrat denna utveckling på plattformen, som nu går i riktning mot mindre kontroll av vad som publiceras.

Samtidigt tjänar dessa medieplattformar pengar på att styra nyhetsflödet så att många delar sådant som skapar starka känslor.

Diskussionsfrågor

Även Facebook har efter påtryckningar från politiker, samhällsdebattörer och media infört programvara för att försöka minska spridning av falska nyheter på den egna plattformen. Samtidigt tjänar de pengar på att styra nyhetsflödet så att många delar sådant som skapar starka känslor.

Det finns också inflytelserika miljardärer med politiska intressen som investerar i sociala media för att kunna påverka politiskt. Exempel Peter Thiel som inför presidentvalet 2016 påverkade FB att inte stoppa högerextrema inlägg (Thiel finansierar radikala högern inför mellanårsvalet i USA - DN.SE).

Diskutera: Vem ansvarar för att inte stor spridning av falsk information ska få skadliga effekter för samhället? Bör det vara medieplattformarna eller användarna?

Det finns också inflytelserika miljardärer med politiska intressen som investerar i (sociala) media för att kunna påverka politiskt. Ett exempel är Peter Thiel som inför presidentvalet 2016 påverkade FB att inte stoppa högerextrema inlägg (Thiel finansierade radikala högern inför mellanårsvalet i USA - DN.SE).

Påminn eleverna om att källkritik är att förstå avsändarens intresse!

Ställ diskussionsfrågan: Vem ansvarar för att inte stor spridning av falsk information ska få skadliga effekter för samhället? Bör det vara medieplattformarna eller användarna?

Avsikten är att eleverna ska fundera över om det är tillräckligt att enskilda personer följer lagen, eller om det krävs mer, till exempel i form av reglering av de sociala medieplattformarna.

Avslutande diskussion

Bild 19

Avslutande diskussionsfrågor

- Skulle något sånt som hände vid Capitolium i USA kunna hända i Sverige?
- Skulle något i det svenska skyddet för demokratin vad gäller informationsspridning behöva ändras?

Ställ diskussionsfrågan:

Skulle något sådant som hände vid Capitolium i USA kunna hända i Sverige?

Använd elevernas svar för att på tavlan sammanfatta några viktiga skillnader mellan yttrandefrihetssituationen i USA och här i Sverige:

- yttrandefriheten är starkare i USA - det är t.ex. inte förbjudet att förtala eller förolämpa andra, eller att uppvigla folk till uppror och uttrycka hets mot folkgrupp.
- det finns också mer starka ekonomiska krafter som påverkar än vad det gör här.
- det finns i princip ingen public service - de stora nyhetsförmedlarna är privata.

[Klicka fram] diskussionsfrågan: Skulle något i det svenska skyddet för demokratin vad gäller informationsspridning behöva ändras?

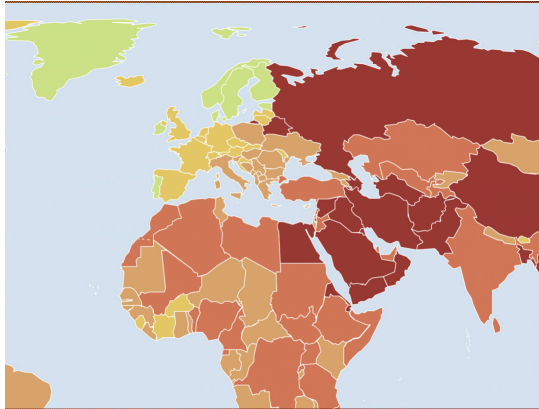
Lektion 3

Intro- duktion

Återknyt till förra lektionen: På förra lektionen arbetade vi med olika slags medier och vilka olika regler och lagar som gäller för dem. Nu har vi pratat om behovet av regler och lagar kring yttrandefrihet, för att skydda demokratin. Men kan det bli för mycket kontroll? Detta perspektiv kan mycket väl ha kommit upp hos eleverna redan tidigare, återknyt då till den diskussionen.

Bild 21

Kan det bli för mycket kontroll?

**Nu har vi pratat om behovet av regler och lagar.
Men kan det bli för mycket kontroll?**

Inled med att utifrån bilden och länken undersöka situationen för pressfrihet i olika delar av världen.

Bilden är från en sammanställning över pressfrihetsindex i olika delar av världen, gjord av RSF (Reportrar utan gränser). Genom länken [Index | RSF](#) kommer du till den internationella hemsidan där du tillsammans med eleverna kan titta på hur pressfriheten förändrats i världen sedan 2013. Notera gärna hur snabbt tillståndet förändras fram och tillbaka, och diskutera med eleverna vad det kan bero på.

Poängen med bilden är att det anses vara ett större problem att pressfriheten, och därmed yttrandefriheten, är inskränkt i olika delar av världen, än att den är för oreglerad. Föregående lektioner har fokuserat på vikten av att ha något slags reglering och begränsning av vad som får publiceras. Denna lektion fokuserar vikten av att inte ha en för stark begränsning eller reglering.

Berätta

Introducera det andra diket - vad händer när det blir för mycket statlig kontroll över media och informationsspridning?

Exemplifiera med situationen i Ungern med hög mediekoncentration och berätta om KESMA. Om det passar klassen kan du inleda med att de får googla KESMA själva och berätta vad de hittar. Om det är en klass där självständigt sökande skulle ta för lång tid så kan du visa länken: [Hungary - State Media Monitor](#)

KESMA är en stiftelse som kontrollerar runt 479 mediebolag (TV, radio, internetplattformar och tidningar). Stiftelsen etablerades genom att oligarker som står premiärminister Orbán nära köpt eller etablerat bolagen och sedan donerat dem till ett bolag som helt styrs av Orbán-lojale utgivaren Liskay. Stiftelsens styrelse består helt av parlamentsledamöter från Orbáns parti.

Ett annat känt exempel på politisk mediekoncentration är den italienska politikern och mediemogulen Silvio Berlusconi.

Introducera begreppet Lateral källsökning

Bild 22

Lateral källsökning

Lateral källsökning innebär att man söker information om en källa (eller en fråga) genom att googla lateralt, eller "i sidled" på nätet.

Lateral källsökning

I bildspelet presenteras nu begreppet "lateral källsökning" och läraren förklarar vad det innebär.

●
Lateral källsökning innebär att man söker information om en källa (eller en fråga) genom att googla lateralt, eller "i sidled" på nätet. Vad säger andra om vem som står bakom informationen? Verkar informationen spridd eller finns det konkurrerande uppfattningar? Man öppnar alltså en ny flik på datorn och söker information om en sakfråga eller uppgiftslämnare gärna med sökningar som: Kritik mot X... Är X pålitlig?

En lateral källsökning ger en snabb överblick av vad man kan tänka om källan. I stället för att själv fördjupa sig i innehållet i en källa och till exempel fundera på argumentationens hållbarhet eller vilka fakta som ligger till grund för ett påstående innebär lateral sökning att man snabbt får en överblick över om informationen verkar förenklad, direkt felaktig eller om det finns konkurrerande uppfattningar. Ibland kommer varningsflaggorna snabbt - till exempel att en sajt är känd för att sprida propaganda eller att en person ofta förekommer i sammanhang där falsk information finns. Andra gånger är svaret inte lika enkelt, men ofta går det att få en uppfattning om en persons syfte med inlägget, till exempel att det kan finnas politiska motiv bakom, eller att personen har en otydlig bakgrund, eller att hen verkar helt okänd

I utprovningarna visade det sig att det är viktigt att tydligt visa hur man gör. Eleverna försöker ofta avgöra vilken källan är genom att läsa på den aktuella webbsidan och söker då inte lateralt, i sidled, för att hitta informationen.

Utifrån en lateral källsökning kan man snabbt avgöra om källan är användbar och relevant för den fråga eller det ämne som ska undersökas

Poängtera här att det är sammanhanget (den fråga som ställs eller det ämne som undersöks) som avgör om källan är relevant eller inte.

Öva tillsammans

Bild 23

Demonstration av lateral sökning

Övning - vad kan man göra själv?

Granska följande text från Omi.se:
Sundström: Yngre ryssar är starkt emot kriget

Använd lateral sökning.

Börja med att visa en kort sammanfattning från Omni.se för eleverna:
<https://omni.se/sundstrom-yngre-ryssar-ar-starkt-emot-kriget/a/a7Bn1d>

Nu prövar vi att göra en lateral källsökning tillsammans.

Först demonstrerar läraren genom att undersöka en fråga tillsammans med eleverna i helklass och läsa texten i länken tillsammans med eleverna och diskutera:

Vad ska vi titta efter? Räcker det att titta på vem som är avsändare eller är det fler saker vi behöver undersöka? Vilka ställen i texten kräver källkritisk granskning?

Till exempel kan de här ställena i texten vara värda att kolla upp: "Han säger att många äldre... [...] "Yngre... är däremot starkt emot." Hur många? Varifrån har Sundström fått sin information? Är alla yngre verkligen emot kriget?

Ställ sedan frågan till eleverna: Har vi nu tillräckligt med information för att kunna svara på om ryssar är för eller emot kriget?

Visa eleverna vilka resultat du får genom att söka lateralt.

Avsikten är att visa eleverna att även när källan är trovärdig (till exempel public service) så kan man behöva dubbelkolla informationen för att få syn på nyanser, och att rubrikerna ofta är utformade för att skapa intresse, och kanske är missvisande därför.

Bild 24

Öva i grupp

Hur ska vi bedöma informationen i nedanstående länk?
Använd frågorna nedan för att tillsammans granska informationen:

Exempel på spridning av falska nyheter från sociala medier

Länk: <https://gloria.tv/post/dV3fpiwPnC263QtUbPUPDBupi>

Använd frågorna i pratbubblan (se nästa sida) för att tillsammans granska informationen i nedanstående källa: Exempel på spridning av falska nyheter från sociala medier. (se länk nedan i bild 24)

- Vem står bakom källan?
- Vad är avsändarens intresse?
- Är informationen ny eller gammal och varför sprids den just nu?
- Vad säger andra källor om informationen?
- Vilka belägg finns för att informationen är sann?

Nu får eleverna pröva själva. Ge eleverna uppgiften (se bild 24 och pratbubbla ovan) i grupper om 4. Frågorna i pratbubblan, som man kan ställa kring informationen i källan, bygger på en artikel av Guess och kollegor (2020).

Avslutning

Bild 25

Återknyt till kommunikationsmodellen

Återknyt till kommunikationsmodellen genom att visa en bild med tomma "intressesmoln" och diskutera med eleverna: vilka intressen driver de olika sändare (public service, privata medieaktörer, privata individer) av information som vi diskuterat under lektionerna att sprida information?

Intressen som påverkar och olika slags mottagare

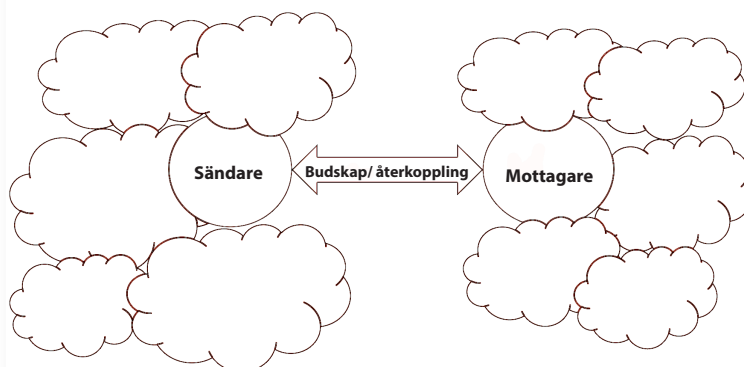

Bild 26

Avslutande frågor

Diskutera:

- Varför är det så viktigt för en demokrati att vi har flera olika aktörer som sänder ut information?
- Hur kan vi som samhälle skydda oss mot skadlig informationsspridning?
- Vilka samband finns mellan demokrati, media och källkritik?

De avslutande frågorna kan användas för en avslutande diskussion i helklass, eller i mindre grupper.

Möjlig examination

De avslutande frågorna fungerar också bra att använda för att låta eleverna göra enskild skriftlig reflektion för att utvärdera momentet:

- Varför är det så viktigt för en demokrati att vi har flera olika aktörer som sänder ut information?
- Hur kan vi som samhälle skydda oss mot skadlig informationsspridning?
- Vilka samband finns mellan demokrati, media och källkritik?

